

Dijital Dönüşüm Çağında Gözetimin Elektronikleşmesi: Panoptikon'dan Süperpanoptikon'a Gözetim Toplumu

Electronicization of Surveillance in the Digital Transformation Age: Surveillance Society from Panopticon to Superpanopticon

Sevgi KAVUT^{ID}

Kocaeli Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Reklamcılık Bölümü,
Kocaeli, Türkiye

Öz

Toplumların dijital devlet ve dijital dönüşüm adına yaptığı çalışmalar, gözetimin yapısında değişikliklere yol açmıştır. Toplumların verileştirilmesi ile gözetim fiziksel ile dijitali, kurumsal gözetim ile bireysel gözetim biçimlerini birleştirmiştir. Gözetimin elektronikleşmesi ile panoptikon kavramının yanında sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon olarak yeni gözetim toplumu kavramları ortaya çıkmıştır. Gözetim toplumu, bilgisayar teknolojisi ile denetimin önündeki engellerin kaldırıldığı durum veya bir kişi veya grubu yukarıdan izlemek anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın amacı; dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla yaşanan gözetimin dönüşüm sürecini panoptikon, katoptikon, sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon kavramları çerçevesinde incelemektir. Sonuç olarak, dijital iletişim teknolojileri ile panoptikon denetimin ulusal, tek bir merkezden azınlığın çoğunluğu denetlediği, baskı ve zorlamaya dayalı yapısının tamamen değişime uğradığı görülmektedir. Dijital iletişim teknolojileri yerinden ve yukarıdan gözetim anlayışını değiştirmiş, şeffaf toplum, eşit gözetim, alttan gözetim ve her yerden gözetim kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, yeni iletişim teknolojileri, panoptikon, süperpanoptikon, gözetim

ABSTRACT

Studies on the digital society and community governance have led to changes in the surveillance infrastructure. Surveillance has combined individual surveillance and corporate surveillance styles, physical surveillance and digital surveillance with data of societies. Panopticon, catopticon, synopticon, omnipticon, and superpanopticon are new concepts for a surveillance society that have evolved as a result of the electronic nature of surveillance. Surveillance society means to watch from above a person or a group or a situation eliminated the barrier of supervision thanks to computer technology. The aim of this study is to examine at how surveillance has changed as digital communication technologies have proliferated in the context of the panopticon, synopticon, omnipticon, and superpanopticon notions. As a result, it is seen that features of national, inspecting of minority on majority, constraint and pressure based infrastructure panopticon supervision have exactly evolved with digital communication technologies. Digital communication technologies have changed local and from above surveillance perceptive, it has found out concepts transparent society, equality surveillance, sousveillance, and surveillance from everywhere.

Keywords: Digital transformation, new communication technologies, panopticon, superpanopticon, surveillance

Geliş Tarihi/Received: 17.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Sevgi KAVUT

E-mail: sevgi.kavut@kocaeli.edu.tr

Cite this article as: Kavut, S. (2023).

Electronicization of surveillance in the digital transformation age: Surveillance society from panopticon to superpanopticon. *Communicata*, 25, 22-27.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Günümüzde dijital iletişim teknolojileri ile yaşanan dijital dönüşüm süreci yaşamın her alanını etkilemiş durumdadır. Bireyler buldukları her ortamda dijital olarak gözetlenmekte ve denetim sisteminin

iktidarı ve gücü elinde bulunduran azınlık grupların çoğunluğu baskı ve zorlamaya dayalı olarak denetlediği panoptikon gözetim toplumu yapısının yeni iletişim teknolojileri ile dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu anlamda panoptikon gözetim yapısının mobese kameraları, sosyal medya, GPS cihazları gibi uygulamalarla ve bireylerin rızasına dayalı olarak herkesin herkesi her yerden zaman ve mekân kavramından bağımsız olarak gözetleme imkânının bulunduğu süperpanoptikon sürecine doğru evrildiği görülmektedir.

Bilgisayarlar gözetimin doğasını niteliksel olarak değiştirmekte, rutinleştirmekte, yaygınlaştırmakta ve onu derinleştirmektedir. Bu Gary Marx'ın "The New Surveillance" başlıklı kitabının son bölümünde anahtar söz olarak yer almıştır. Bilgisayarlar, yeni bir gözetime neden olan, özellikle mikroelektronığe dayanan yeni teknolojilerdir (Lyon, 1992, s. 159). Gözetimle ilgili bir diğer yeni gelişme otomatik video gözetimdir. Otomatik video gözetim, kalabalık davranışını analiz etmek ve insan kalabalığını izlemek için geliştirilen çeşitli yapay zeka uygulamalarındaki ilk adım olarak tasarlanmıştır (Abdullah & Jalal, 2023, s. 2173). Bilgisayarlar ve bilgisayar aracı iletişim araçları ile yeni iletişim teknolojileri tabanlı tüm uygulamaların fiziksel gözetimden dijital gözetime doğru yeni bir gözetim biçimini ortaya çıkardığı görülmektedir.

Bilgi teknolojisinin kullanımı, yeni etik durumlar üretmektedir. Bazıları bilgiye izinsiz erişim, internette illegal materyallerin dağıtımı, e-maillerin izlenmesi ve verilerin yanlış kullanımı gibi oldukça açık ikilimler olmaktadır. Bazıları ise uzman bir sistem ile ilkelerin birleştirilmesi veya yanlış bilgiler üzerinden kararlar alınması gibi açık olmayabilmektedir. Daha ileri durumlarda ise kullanıcılar sistemde saklı sebeplerin hiçbir zaman farkında olmayabilirler (Jons-son, 2006, s. 192). Dolayısıyla bilgi teknolojileri ile ortaya çıkan etik sorunlar hakkında bireylerin bilgilendirilmesi, yeni gözetim yapılarının zaman ve mekândan bağımsız şekilde bireyleri verileri ve paylaşımları üzerinden izlenmesi konularında farkındalık kazanılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada gözetim toplumuna ilişkin temel kavramlar olarak panoptikondan süperpanoptikon'a gözetimin elektronikleşmesi sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Günümüz gözetim teknolojisi fiziksel, sosyal ve kişisel alanların daha derinini özendirilmektedir. Gözetim teknolojisi, fısıltıları duymakta, duvarlara, pencerelere, bulutlara ve karanlığa nüfuz etmektedir. Teknoloji sadece daha derinini kapsamamakta, aynı zamanda daha geniş alanları kapsamaktadır (Marx, 1985, s. 26). Birçok kullanıcı için kişisel verilerin toplanması olarak anlaşılan gözetim için internetin hızla gelişmesi birçok yeni olanak sağlamıştır. Modern gözetim sistemleri, genellikle özel ve sınırlı amaçlar için işyerlerinin farklı alanlarında, hükümette ve askeriye geliştirilmiştir. 1960'lardan beri bilgisayar teknolojisinin benimsenmesi gözetim sistemlerinin gücünü büyük ölçüde artırmış ve aynı zamanda veri işleme ve rekor bağlantı tekniklerini kullanarak daha geniş ölçüde kuruluşlar arası işbirliklerine neden olmuştur (Lyon, 1998, s. 32). David Lyon'un ifade ettiği üzere; internetin ve internet tabanlı iletişim teknolojilerinin gelişmesi modern gözetim sistemlerine, verilerin farklı alanlarda sistematik bir biçimde işlenmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, yeni gözetim toplumu anlayışını, kişisel verilerin korunmasını, gözetim sistemlerinin dijitalleşmesi ve giderek güçlenmesini beraberinde getirmiştir.

Marx (1985, s. 26), çalışmalarında gözetim toplumu araçlarının pozitif ve negatif bütün yönleriyle kapsamlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Nitekim, teknik ilerleme tutkusu

ve çoğu gözetim araçlarının pozitif kullanımlarının olumsuz yollarını maskeleyebildiğini dile getirmiştir. Farklı hükümetler ve daha hoşgörüsüz toplum ile bu cihazlar yanlış politik ideoloji, etnik gruplar, dini azınlıklar veya çoğunluğu rencide eden yaşam şekillerine karşı kolaylıkla kullanılabilir. Ancak bu tehlike olması bile, gözetimin öz görünürlüğü gizliliğin korunmasını daha zor hale getirmektedir. Bu bağlamda, gözetim toplumu ve gözetim toplumu ile gelen yeni iletişim teknolojileri tabanlı tüm araçların kullanımında dikkatli olunması gerektiği, bireylerin bilgilerinin korunması noktasında gizlilik endişelerinin bulunduğu ve bu durumun dijital iletişim araçlarının yaygın kullanımı ile daha yoğun olarak hissedildiği ancak insanların tam anlamıyla sürecin nasıl işlediği noktasında yeterli farkındalığa sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Dijital dönüşümün ve dijitalleşmenin yaşamın her alanında hissedildiği bu çağda bireyler sosyal medya profilleri, paylaşımları, yorumları, beğenileri, çevrimiçi alışverişleri, dijital ayak izleri ve dijital kimlikleri ile gözetim toplumunun bir parçası olarak veriler sunmaktadır. Bireylerin dijital kimlikleri ile yaptıkları paylaşımlar ve kişisel bilgileri ile gönüllü gözetimin ilerlemesine hizmet etmektedir. Dijital kimlik sistemlerinin bireylerin dijital vatandaş olarak topluma katılmalarını sağlayan dijital yapının bir parçası olduğunu belirten Kavut (2022, ss. 24–25), modern dijital toplumlarda sosyal ve ekonomik yaşama katılmak için dijital kimliklerin dijital katılımın önemli bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Nitekim, e-devlet içerisinde dijital kimlik uygulamasının hayata geçirilmesi, fiziksel kimlik kartlarından dijital kimlik sistemlerine geçiş gibi örnekler dijital toplumda gözetim toplumu alt yapılarının daha sistematik ve daha hızlı elde edilmesine imkan sağlamaktadır.

Gözetimin Elektronikleşmesi

Toplumların dijital devlet ve dijital dönüşüm adına yaptığı çalışmalar, gözetimin yapısında da değişikliklere yol açmıştır. Toplumun verileştirilmesi ile gözetim fiziksel ile dijitali, kurumsal gözetim ile bireysel gözetim biçimlerini birleştirmiştir (Galic ve ark., 2017, s. 9). Gözetim toplumu kavramı sosyoloji profesörü Gary T. Marx'ın The Futurist dergisinde yayınlanan makalesinde ilk kez 1985'te kullanılmıştır. Gözetim toplumu kavramı, bilgisayar teknolojisi ile bütünsel denetimin önündeki engellerin yıkıldığı durum olarak açıklanmıştır (Okmeydan, 2017, s. 54). Gözetim kavramı yukarıdan (sur-from above) ve izlemek (veillance-to watch) kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Gözetim kavramının ilk oluşumunun, şehir merkezlerinde yer alan kapalı devre televizyon kameraları ve havaalanı, otoyal ve işyerleri gibi diğer alanlara ait olduğu görülmüştür. Kavram, kamusal alanlarda benzersiz elektronik gözlerin ortaya çıkışından önce tartışılmıştır (Galicve ark., 2017, s. 10). Dijital iletişim teknolojileri ve sosyal medya ile yaşanan dönüşüm enformasyon toplumu ve gözetim toplumu arasındaki farklılıkları daha belirsiz kılabilen, aralarındaki farkın görünürlüğü azalmaktadır. Bu noktada, toplumun belirli kesimleri tarafından enformasyon toplumu olarak adlandırılan yeni sosyal yapı gözetim toplumu olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum, George Orwell'in 1984 ve Huxley'in Cesur Yeni Dünya adlı eserlerinde de açıklanmaktadır (Dolgun, 2004). Toplumda bireylerin gözetlenmesine ve sisteme karşı gelenlerin cezalandırılmasına ilişkin süreçleri ele alan distopya romanlarında gözetim toplumu-nun ve işleyiş biçimlerinin aktarıldığı görülmektedir.

Günümüzde kapalı devre televizyon kameraları veya hava alanları ile sınırlı olmayan gözetim toplumu, yaşamın bir parçası haline gelmiş bulunmakta, mobese kameraları, sosyal medya, GPS

cihazları gibi süperpanoptikon gözetim sistemleri ile kapsamlı bir denetim anlayışını toplumlara sunabilmektedir. Devletlerin denetim mekanizması açısından ele alındığında; dijital devlet olarak bireylerin paylaşımları, yorumları, dijital ayak izleri üzerinden kolaylıkla izlenmesi ve takibi süreçlerini sağlayarak gözetimin daha sistematik ve hızlı olarak işlenmesine imkân vermektedir.

Gözetimin elektronikleşmesine en yaygın uygulama sosyal medya araçları olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal ağ sitelerinde diğer bireylerin kişisel bilgilerini görme eylemi diğer kullanıcıların çevrimiçi ve çevrimdışı davranışlarının farkındalıklarını artırmak için bireylerin aşırı iletişim teknolojisi kullanımlarını, gizli stratejileri içeren kişilerarası elektronik gözetimi tanımlamaktadır (Ruggieri ve ark., 2021, s. 2). Gözetim, sosyal ağ kullanımı için motivasyonlardan biridir. Sosyal ağ kullanımının yaygınlaşması ile yeni doyumlar ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Diğerleri hakkında bilgi, kolaylık, görüşlerini ifade etme bu ihtiyaçlar arasında tanımlanmıştır (Ruggieri ve ark., 2021, s. 2). Bu yeni araçlar, çoğunluğu izlemek için azınlığa izin veren, merkez kaynağa bilgi gönderilmektedir. Bilgiler kaydedilmekte ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılmaktadır (Marx, 1985, s. 23). Sosyal medyada oluşturulan bilgiler, paylaşımlar, beğeniler, yorumlar, videolar da bu uygulamaların sahipleri tarafından saklanmakta ve depolanmakta, gerektiğinde markalar ile işbirlikleri çerçevesinde kullanılmaktadır. Bu duruma örnek olarak bireylerin yorumları, sohbetleri esnasında ihtiyaç duydukları veya satın almak istedikleri ürünlere ilişkin reklamlara maruz kalmaları örnek verilebilmektedir. Omnipotikon için en yaygın örnek olarak bilinen sosyal medya, bireylerin haz ve eğlence ihtiyaçlarını karşılaması, diğerleri hakkında bilgi edinmeye, kendini tanıtmaya, itibar oluşturmaya veya boş zamanları değerlendirmeye olan etkileriyle bireylerin farklı ihtiyaçlarına hizmet etmektedir.

Panoptikondan Süperpanoptikon'a Gözetim Toplumu Kavramları

Bu bölümde gözetim toplumu ile ilişkili olan temel kavramlar olarak panoptikon, sinoptikon, omnipotikon ve süperpanoptikon kavramları açıklanmıştır. Gözetim ve bilgi toplama eylemlerinin çeşitli formlarına olan ilgi açıkça artmıştır. Bu eğilim, her şey anlamına gelen pan (everything) ve görüş (vision) anlamına gelen opticon kavramlarının birleştirilmesiyle Yunan yeni kelimesi panoptikon kavramı ile anlaşılmaktadır (Jespersen ve ark., 2007, s. 109). Panoptikon kavramı, Jeremy Bentham'ın en iyi bilinen ama aynı zamanda en tartışmalı fikirlerinden biri olarak bilinmektedir. Panoptikon, gözetim için kullanılan en yaygın metafor olmuştur. Panoptikon öncelikle Foucault'nun görünmeden gözetim (panopticism) kavramı ile ünlü olmuştur (Galic ve ark., 2017, s. 11). Sosyal kontrolün önemli bir formu olarak Foucault'un panoptikon teorik kavramı gözetimin modern şeklini açıklamak için geliştirilmiştir (Couch ve ark., 2015, s. 2).

Panoptikon gözetimin etkililiği izlenme potansiyeline dayanmaktadır. Panoptikon, gözetimin hiyerarşik bir formunu sunmakta ve gözetleyenlerin görülemediği birçok gözetim objesi üzerinden görülebilen birkaç merkezi devlet ajansı vasıtasıyla gücün tek yönlü bir uygulamasıdır (Badenhoop, 2021, s. 953). Panoptikon gözetim şekli aşağıdaki beş madde çerçevesinde özetlenmiştir: (Jespersen ve ark., 2007, s. 113).

- Gözlemci, gözetlenen noktısından görülemez.
- Gözetlenen özne, gerçek gözetimi yapmamaya imkân sağlayan bazı durumlarda hemen görünür kılmak için bilinçli tutulmaktadır.

- Gözetim basit ve açık yapılmaktadır. Bu çoğu gözetim fonksiyonunun otomatikleştirilmiş olabileceği anlamına gelmektedir.
- Gözlemcinin kimliği önemli olmadığı için gözetim kişiselleştirilmemiştir.
- İnsanları gözleme pratiği nedeniyle insan yaşamına ilişkin veriler sistematik olarak toplanmasına izin vermektedir. Bu nedenle panoptikon, insan davranışları üzerine araştırmalar için çok kullanışlı olabilmektedir.

Panoptikon ile ilgili tanımlanan özelliklerden anlaşıldığı üzere; panoptikon gözetim yapısında gözetlenen kişi önemli olmakta, gözetleyen kişinin kimliği ve kim olduğu bilgisi önemli olmadığından dolayı anonim olarak yer alabilmektedir. Bu gözetim anlayışındaki denetim ve yaşam şekilleri bireylerin günlük yaşamları, davranışları, tutumları, kişilikleri ve tepkileri üzerine fikirler verebilmesinden dolayı insan davranışları üzerine çalışmalar yapılması halinde yararlanılabilen bir teknik olarak sunulabilmektedir. Panoptikon ile ilgili bir diğer önemli husus, gözetim içerisinde davranışların herkes tarafından anlaşılır ve basit bir biçimde otomatikleştirilmiş bir yapı çerçevesinde aktarılmasıdır. Bu bağlamda, panoptikon ile ilgili aktarılan bilgilerin sade, açık ve anlaşılır olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Gözetim toplumu ile ilişkili olarak ele alınan ve sonradan ortaya atılan bir diğer kavram ise Katoptikon kavramı olmuştur. Panoptikon kavramı ile farklı yapılanmalara sahip olduğu görülen Katoptikon gözetim şeklinde Panoptikon'da tanımlanan gözetim kulesinin yerini aynadan oluşmuş bir kule almaktadır. Ayna vasıtasıyla ışık ve görüntü yansıtan sistem anlamına gelen Catoptics kelimesinden türetilmiştir (Özdemir, 2020, s. 84). Katoptikon gözetimin iki temel özelliği bulunmaktadır. Katoptikon gözetimde öncelikle bireyler arasında herhangi bir statü farklılığı tanımlanmadıkça eşitsizlik üretilmemektedir. Başka bir deyişle, herkes birbirini gözetleyebilmektedir. Bunun yanında bu alan tamamen açık ve şeffaf olarak tasarlanmıştır (Ganascia, 2009, s. 260). Gözetimi daha esnek ve akışkan hale getiren katoptikon *Şeffaf Toplum ve Sosyal Gözetim Eşitliği (herkes herkesi izleyebilir/gözetleyebilir)* olmak üzere iki temel özelliğe sahiptir (Yılmaz & Yengin, 2021, s. 236). Katoptikon gözetim, herkesin herkesle iletişim kurmasına olanak sağlayan ve gözetleme kulesinde gözetleyenlerin bulunmadığı bir gözetim şeklidir (Anamur & Topsakal, 2019, s. 39). Dolayısıyla, iletişimin yasak olduğu, yukarıdan hiyerarşik, zorlama ve baskıya dayalı panoptikon gözetimin bu süreçte tamamen değiştiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, katoptikon gözetim, panoptikon gözetimden daha şeffaf, açık ve esnek olma özellikleri ve eşit gözetim anlayışı ile panoptikondan farklı bir yapı sunmaktadır.

Gözetim ile ilgili bir diğer kavram sousveillance (alttan gözetim) olarak bilinmektedir. Steve Mann tarafından ortaya çıkarılan sousveillance kavramı, herhangi bir kişi veya olayın videolarını ve fotoğraflarını herkesin alabildiği modern teknolojik toplumun durumunu sunmak için tanımlanmıştır (Ganascia, 2010, s. 489). Bu kavram, tersten gözetim veya aşağıdan gözetim olarak açıklanmıştır (Thomsen, 2019, s. 2). Altan gözetimin bir sonucu olarak kamusal ve özel alan arasındaki ayırım yok olma eğiliminde olmaktadır (Ganascia, 2010, s. 489). 2003 yılında Steve Mann, Jason Nolan, Barry Wellman tarafından yazılan bir makalede kullanılan bir kavram olan alttan gözetim hakkında bilim adamları kamusal alanlarda kayıtları almak için bunların kullanılmasını ve giyilebilir video kayıt cihazlarını çalıştıran deneyimlerini raporlamıştır (Thomsen, 2019, s. 2). Giyilebilir teknolojilerin öncülerinden biri olan Steve Mann, 1970'lerin sonunda takan kişinin bakış açısını kaydedebilme kapasitesine sahip ve başlığa monte, ekranlı görüş

imkânına yardım eden dijital cam gözlükler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Gözetim konusuna ilgisi ve giyilebilir teknolojilerdeki deneyimleri tersten gözetimin bir şekli olarak sousveillance (alttan gözetim) kavramının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Lerch, 2014, s. 3). Bu nedenle, gözetim toplumu yapıları sadece tek bir merkezden, yerinden gözetim ile sınırlı olmamakta, giyilebilir teknolojiler, sosyal medya, yeni iletişim araçları gibi tüm dijital iletişim araçları gözetim sisteminin kapsamını genişletmekte ve yeni gözetim biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

İletişim teknolojileri ile gözetim kavramı değişime uğramış, yeni gözetim kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan biri sinoptikon olarak bilinmektedir. Thomas Mathiesen tarafından ilham verilen bir grup bilim adamı; panoptikon gözetimin etkisini benzer şekilde sorunsallaştırmıştır. Bu bilim adamları Foucault'un panoptikon düzenlemede bir kule içerisinde kuşatılmasının aksine çağdaş medya teknolojileri ile çoğunluğun azınlığı izleyebildiği sinoptik ilişkiler tarafından daha uygun bir şekilde tanımlandığını açıklamıştır (Elmer, 2003, s. 232). Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından ilk kez tanımlanan sinoptikon, panoptikon kavramının aksine çok olanın az olanı izlemesi, gözlemlemesi olarak ifade edilmektedir (Okmeydan, 2017, s. 60). Mathiesen (1997), Foucault'un çalışmalarına karşılık olarak, panoptikon gözetimin genişlemesine paralel olarak meydana gelen önemli bir gelişmeyi tartışmıştır. Mathiesen özellikle kitle medyasındaki suçlarla ilgili olarak sinoptikon kavramını geliştirmiştir. Panoptikon kavramının azınlığın çoğunluğu izleyen yapısının aksine sinoptikon çoğunluğun azınlığı görmesine ve izlemesine izin vermektedir. Başka bir deyişle medya izleyicileri (çoğunluk), medyada gösterilen bireyleri veya özel grupları (azınlık) görmekte ve dikkatle izlemektedir (Couch ve ark., 2015, s. 3). Truman Show gibi sinema filmleri ile Survivor, Biri Bizi Gözetliyor gibi televizyon programları çoğunluğun azınlığı izlediği yapımlar olmaları, haz ve eğlence odaklı yapıları, kişilerin rızası ile gerçekleşmesi özellikleriyle sinoptikon örnekleri arasında gösterilmektedir.

Sosyal medyanın yaygınlaşması ve gözetimin zaman ve mekân kavramından bağımsız bir biçimde gerçekleşen yapısı sinoptikon kavramının yetersiz kalmasına ve herkesin herkesi, her an ve her yerden gözetleyebildiği omniptikon kavramına yol açmıştır. Omniptikon gözetim biçiminde bireylerin rızasına dayalı, haz ve eğlence odaklı bir denetim bulunmaktadır. Omniptikon denetimde içten gelen ve görünür olmaktan, diğerleri tarafından izlenmekten haz ve keyif alınan gönüllü gözetime geçiş yapılmıştır (Okmeydan, 2017, s. 46). Jeffrey Rosen tarafından panoptikon gözetim altında herkesin herkesi her an ve her yerden gözetleyebildiği, çoğunluğun çoğunluğu izleyebildiği gözetim biçimi Omniptikon olarak tanımlanmıştır (Sprague, 2007, s. 3). Haz ve eğlence kurgusu ile gözetimin arka planda tutularak, bireysel rızaya dayalı olarak, bireylerin kişisel profillerindeki verilerinden yararlanarak anlık gözetimin gerçekleştirilebildiği sosyal medya alanları omniptikon gözetim şeklinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Toplumun dijitalleşmesi, pandeminin ardından gerek sosyal yaşamda gerekse iş süreçlerinde analog iletişim araçlarından daha hızlı ve fonksiyonel olması göz önünde bulundurulacak kullanıcılara kullanım kolaylığı ve esnekliği bu dijital platformlar, gözetim toplumunun yapısını değiştirmekte, panoptikondan süper-panoptikon yapılarına geçişin önemli adımları olarak değerlendirilmektedir.

Gözetim teknolojisi ile ilişkili olarak bir diğer kavram süperpanoptikondur. Panoptikon, Mark Poster tarafından teklif edilen süperpanoptikon gibi post-panoptik kavramlar dizisine ilham

vermiştir. Foucault'un yazılarının daha ileri olarak geliştirilmesi ve yeniden okunması ile Poster bilgisayar destekli veri tabanında kurumsal ve ticari elektronik dosya tutulması devletin ülkesi, şimdi ve geçmiş karşısında izlemenin popülerliğinin en yüksek düzeye çıkarılmasıyla zaman ve mekândan bağımsız bir gözetim anlayışını ortaya çıkarmıştır (Badenhoop, 2021, s. 953). Mark Poster 'in süperpanoptikon kavramı, gözetim teknolojisinin mekândan bağımsızlaşmasını doğrulamaktadır (Wood, 2016, s. 3). Veri tabanları, süperpanoptikondan gözetim birliğine çeşitli çağdaş gözetim teorilerinde temel unsurlar olmuştur (Badenhoop, 2021, s. 952). Süperpanoptikon kavramı, gözetimin her yerden yapılabilmesine olanak sağlayarak panoptikon, sinoptikon ve omniptikon gözetim kavramlarının özelliklerini içeriğinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle, süperpanoptikon; azınlığın çoğunluğu, çoğunluğun azınlığı, herkesin herkesi her yerden izleyebilmesine imkân veren diğer gözetim toplumu kavramlarını bütünleştiren bir yapı sunmaktadır.

Süperpanoptikon ile ilgili bir diğer önemli husus ise gözetimin yapısı ve nasıl gerçekleştiğidir. Süperpanoptikonda gözetim iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, kapsamlı veri tabanı tutmada otorite olasılığı birinin dosyasının olup olmadığına, nerede olduğuna, sosyalist devletlerde etkili bir şekilde mobilleştirilen tehdit ve korkuyu bilip bilmemeye bakılmaksızın nüfus arasında öz eleştiri ve farkındalık yaratmaktadır. İkincisi ve daha önemlisi, otoritelerin gerçekliği bir kişinin kişisel bilgisinin, konumunun ve aktivitesinin kaydının tutulması ve bu verilerin kurumlara uygulanabilir olması hızlı araştırmalar yoluyla bireyleri tanımak, konumlandırmak ve ele geçirmek için ihtiyaç duyulduğunda onlara güç vermektedir (Badenhoop, 2021, s. 953). Süperpanoptikon ile birlikte gözetim yapısı yerini merkezi bir bina veya kuleden bireylerin gözlemlenmesi video gözetim sistemlerine bırakmıştır. Video gözetim sistemleri, özellikle suç oranlarını azaltmak ve terörle mücadele için son 10 yılda önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda trafik analizleri, sağlık bakımı, kamusal güvenlik, vahşi yaşam izleme, akıllı bina, endüstriyel otomasyon ve çevre/hava takibi dahil çeşitli siber-fiziksel uygulamalara da büyük ölçüde uyarlanmıştır (Sultana & Wahid, 2019, s. 41607). Bu durum, çoğu öznel panoptikon yapısı ve yapay zeka teknikleri gözetim kulesinden gözetleyenlerin gerekli varlığını ortadan kaldırmaktadır (Ciccognani, 2023, s. 94). Panoptikon ve Katoptikon gözetim sistemlerindeki kule ve ayna şeklindeki kule yapılarının yerini video gözetim sistemlerinin aldığı süper-panoptikon gözetim sistemleri, bireylerin toplumsal güvenlikleri, sağlık bakım hizmetleri, yol ve trafik analizleri, suçluların kolay ve hızlı tespiti, akıllı binaların tasarlanması, otomasyon, günlük, haftalık veya aylık verilerle hava tahminleri ve raporları gibi yaşamın farklı alanlarında kullanılabilirliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Dijital dönüşümün hayatın her alanında hissedildiği elektronik bir çağda gözetim yapısı sadece belirli bir merkezden bir bireyin izlenmesi ile sınırlı olmamakta, gözetim anlayışı bireylerin zaman ve mekân kavramlarından bağımsız bir şekilde ve dijital iletişim teknolojilerinin olanaklarından yararlanılarak yeni ve daha kapsamlı bir süreç olarak devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı; dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla yaşanan gözetimin dönüşüm sürecini panoptikon, sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon kavramları çerçevesinde incelemektir.

Geçmişten günümüze gözetim yapısında yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı ve hızla gelişimiyle birlikte değişimler yaşandığı yapılan çalışmalarla da ifade edilmiştir. Elharrouss ve ark. (2021),

çalışmalarında video gözetim sisteminin kameraları kullanarak özel ve kamusal alanlardaki etkinlikleri izlemenin bir eylemi olduğunu, geçişte temel video gözetim sisteminin bir veya birkaç kamera aracılığıyla bilgi edinilip daha sonra merkezi bir konumda kaydederek ve izlenerek sergilendiğini açıklamıştır. Günümüzde ise video gözetim sisteminin gelişimi edinilen verilerin analizinin otomasyonuna olanak sağladığını belirtmiştir. Siapera (2016), 18.yy'da Jeremy Bentham tarafından tasarlanan, beden izlenmesine ve sürekli gözetlenmesine olanak veren bir makine olan panoptikon kavramının günümüzde herkesin kendileri ve diğerleri hakkındaki bilgilerin sürekli toplanmasına, depolanmasına ve izlenmesine bağlı olduğu bir elektronik süperpanoptikon olarak fark edildiğini açıklamıştır. Doyle (2011, s. 283), Thomas Mathiesen'in sinoptikon kavramını sunduğu 'İzleyici Toplum' (*The Viewer Society*) çalışmasından söz ederek, Mathiesen'in panoptikon gözetimin yanı sıra kontrolün karşılıklı ve paralel olduğu yeni bir gözetim kavramı olarak sinoptikon kavramını önerdiğini açıklamıştır. Christensen ve ark. (2015, s. 82), araştırmalarından Snapchat uygulamasının azınlığın gönüllü olarak azınlık tarafından izlendiği panoptik bir güç mekanizması olarak tanımlanabileceğini açıklamıştır. Lyon (2006, s. 43), televizyon ve internet medyasının çok yönlü panoptik-sinoptik eğilimine ilişkin birçok örneğin günümüzde arttığını açıklamıştır. Aynı zamanda, Mathiesen'in panoptikon ve sinoptikon gözetimin karşılıklı olarak birbirini beslediği görüşüne sahip olduğunu vurgulamıştır. Ciccognani (2023, s. 94), gözetimin yeni çağdaş bir paradigmasını ifade etmek için teorisyenlerin katoptikon ve alttan gözetim gibi yeni sözcükler ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu yeni kavramların diğerleri ile dijital olarak iletişim kurarken gözetlemek ve bünyesinde toplamak için bireyleri zorlayan yeni teknoloji alt yapısını tanımladığını açıklamıştır. Görüldüğü üzere, teknolojilerin gelişimi gözetim kavramlarında ve gözetim şeklinde dönüşüme yol açmaktadır. Yeni kavramların ve yeni gözetim biçimlerinin ortaya çıkışını hızlandırmaktadır.

Sonuç olarak, dijital iletişim teknolojileri ile panoptikon denetimin ulusal, tek bir merkezden azınlığın çoğunluğu denetlediği, baskı ve zorlamaya dayalı yapısının tamamen değişime uğradığı görülmektedir. Katoptikon gözetim, sosyal olarak eşit gözetim ve herkesin herkesi izleyebilmesi ve gözetleyebilmesi ile panoptikondan farklılık göstermektedir. Sinoptikon ve omniptikon gözetim toplumu kavramlarının panoptikon gözetim yapısından en temel farklılıklarından biri bireylerin rızasına dayalı olarak, haz ve eğlence odaklı gerçekleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Süperpanoptikon gözetim ise bütünsel bir bakış açısı sunarak, panoptikon, sinoptikon ve omniptikon kavramlarının özelliklerini bir arada sunan yeni bir gözetim yapısı olarak sunulmuştur. Bu durum, dijital toplum ve dijital devlet olma yolunda denetim mekanizmalarının işleyişinde değişimlere yol açmaktadır. Her zaman, her yerden ve her an gözetlendiğinin bilincinde olan toplum, davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir.

Giyilebilir teknolojiler, yeni iletişim teknolojileri, sanal gerçeklik gözlükleri gibi uygulamalar gözetim biçimini dönüştürmekte, alttan gözetim, tersten gözetim, zaman ve mekân kavramlarından bağımsız her yerden ve anında gözetim olarak yeni gözetim anlayışlarını ortaya çıkarmıştır. Baskı ve zorlamaya dayalı, yerel kapsamlı gözetim şekilleri yerine küresel ölçekli, kişisel rızaya, haz ve eğlence temaları ile sunulan gözetim yapılarına bırakmıştır. Modern gözetim sistemlerinde kule yapılarının yerini video gözetim sistemleri almakta, bilgi ve iletişim teknolojileri dijital güvenlik açısından yeni etik sorunlar gündeme getirmektedir. Bu noktada, bireylerin farkındalık düzeyi yüksek dijital vatandaşlar olmaları

önem arz etmektedir. Bu çalışmanın gözetim toplumu, gözetim toplumu kavramları, gözetim toplumu ve dijital kimlik, panoptikon, sinoptikon, omniptikon, katoptikon ve süper-panoptikon gözetim biçimleri üzerine yapılacak araştırmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abdullah, F., & Jalal, A. (2023). Semantic segmentation based crowd tracking and anomaly detection via neuro-fuzzy classifier in smart surveillance system. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 48(2), 2173–2190. [CrossRef]
- Allmer, T. (2012). Critical internet surveillance studies and economic surveillance. *Internet and Surveillance: The Challenges of Web 2.0 and social media*, 16, 124–143.
- Anamur, D. D., & Topsakal, T. (2019). Herkesin herkesi gözetlediği toplum: Siberuzamda alttan gözetimin farklı inşası olarak Siber zorbalık. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 4(2), 37–58.
- Badenhoop, E. (2021). The fallacy of perfect regulatory controls: Lessons from database surveillance of migration in West Germany from the 1950s to the 1970s. *Regulation and Governance*, 15(3), 952–968. [CrossRef]
- Christensen, J. R., Hansen, J. C., Larsen, F. H., & Nielsen, J. S. (2015). *From Snapshot to Snapchat: Panopticon or Synopticon?* (ss. 69–84). Academic Quarter|Akademisk Kvarter.
- Ciccognani, M. (2023). Exploring modes of surveillance in films. *CINEJ Cinema Journal*, 10(1), 89–123. [CrossRef]
- Couch, D., Thomas, S. L., Lewis, S., Blood, R. W., & Komesaroff, P. (2015). Obese adults' perceptions of news reporting on obesity: The panopticon and synopticon at work. *SAGE Open*, 5(4), 1–14. [CrossRef]
- Dolgun, U. (2004). Gözetim toplumunun yükselişi: Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55–74.
- Doyle, A. (2011). Revisiting the synopticon: Reconsidering Mathiesen's 'The Viewer Society' in the age of Web 2.0. *Theoretical Criminology*, 15(3), 283–299. [CrossRef]
- Elharrouss, O., Almaadeed, N., & Al-Maadeed, S. (2021) A review of video surveillance systems. *Journal of Visual Communication and Image Representation*, 77, 103116. [CrossRef]
- Elmer, G. (2003). A diagram of panoptic surveillance. *New Media and Society*, 5(2), 231–247. [CrossRef]
- Galiç, M., Timan, T., & Koops, B. J. (2017). Bentham, Deleuze and Beyond: An overview of surveillance theories from the panopticon to participation. *Philosophy and Technology*, 30(1), 9–37. [CrossRef]
- Ganascia, J. G. (2009). The great catopticon. In 8th International Conference Computer Ethics: Philosophical Enquiry (pp. 252–266).
- Ganascia, J. G. (2010). The generalized sousveillance society. *Social Science Information*, 49(3), 489–507. [CrossRef]
- Jonsson, K. (2006). The embedded panopticon: Visibility issues of remote diagnostics surveillance. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 18(2), 3.

- Kavut, S. (2022). *Sosyal, teknolojik ve psikolojik Boyutlarıyla dijital kimlik*. Çizgi Kitabevi.
- Lerch, N. (2014). *Sousveillance and its impact on privacy*. Faculty of Economics and Business Bachelor of Science, International Business.
- Leth Jespersen, J. L., Albrechtslund, A., Øhrstrøm, P., Hasle., P. F. V., & Albretsen, J. (2007). Surveillance, persuasion, and panopticon. In Y. de Kort, W. IJsselsteijn, C. Midden, B. Eggen, & B. J. Fogg (Eds.), *Persuasive Technology: Second International Conference on Persuasive Technology, PERSUASIVE 2007: Revised Selected Papers* (pp. 109–120). IEEE Computer Society Press. Lecture Notes in Computer Science Vol.4744/2007.
- Lyon, D. (1992). The new surveillance: Electronic technologies and the maximum security society. *Crime, Law and Social Change*, 18(1–2), 159–175. [\[CrossRef\]](#)
- Lyon, D. (1998). The World Wide Web of surveillance: The internet and off-world power-flows. *Information, Communication and Society*, 1(1), 91–105. [\[CrossRef\]](#)
- Lyon, D. (2006). synopticon, and scopophilia: Watching and being watched. *New Politics of Surveillance and Visibility*, 9/11, 35–54.
- Marx, G. T. (1985). The threat of 1984-style techniques. *Futurist*, 21–26.
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'sinoptikon' ve 'omniptikon'a. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri online dergisi*, 8(30), 45–69.
- Özdemir, Ş. (2020). Post-panoptikon çağı: Gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 81–108. [\[CrossRef\]](#)
- Ruggieri, S., Bonfanti, R. C., Passanisi, A., Pace, U., & Schimmenti, A. (2021). Electronic surveillance in the couple: The role of self-efficacy and commitment. *Computers in Human Behavior*, 114, 106577. [\[CrossRef\]](#)
- Siapera, E. (2016). News media and ethnic minorities. *The sage handbook of digital journalism*, 35–50.
- Sprague, R. (2007). From Taylorism to the Omnipticon: Expanding employee surveillance beyond the workplace. *J. Marshall J. Computer & Info. L.*, 25, 1.
- Sultana, T., & Wahid, K. A. (2019). Choice of application layer protocols for next generation video surveillance using internet of video things. *IEEE Access*, 7, 41607–41624. [\[CrossRef\]](#)
- Thomsen, F. K. (2019). The concepts of surveillance and sousveillance: A critical analysis. *Social Science Information*, 58(4), 701–713. [\[CrossRef\]](#)
- Wood, S. (2016). Police body cameras: Emotional mediation and the economies of visibility. *Emotions, Technology, and Design*, 227–239. [\[CrossRef\]](#)
- Yılmaz, S., & Yengin, D. (2021). Analysis of emotional approach of digital surveillance in film studies. *Communication and Technology Congress* (pp. 233–244). CTC. [\[CrossRef\]](#).